

FABRİKA, KIŞLA VE AGORA'DA İŞÇİLER

Süleyman Seyfi Öğün¹

Târihin, artık değerın târihi olduğunu ileri süren doktrinlerin azımsanmayacak bir etkisi olduğunu kabul etmek gerekir. İnsanoğlunun eylemeleri-emek buna birinci derecede dâhildir- doğayı veri kabul etmez. Biz, doğayı dönüştürerek varoluruz. Târihin çarklarını yavaş yavaş çeviren olgu da budur. Doğanın dönüştürülmesi, yine doğadan devşirilen âletler ya da kısaca tekniğin mârifetiyle yürüyor. İlginç olan doğayı dönüştürürken, kendimizi de dönüştürüyoruz. Dönüşmüş doğa ve dönüşen insanlık dünya(ları) kuruyor.

Sözü edilen dönüşümün barışçıl değil, hayli tahripkâr olduğunu söylemeliyiz. Değerler, artık değer târihinin moral anlamda sağlamasını yapmaktan başka nedir ki? Târihsel tahribâtların, ya da mâliyetlerin muhasebesine dayanan değer dünyamız da nihayetinde artık değerın bir fonksiyonu değil midir? Geri dönüşümlerin veya yeniden bölüşümlerin riske girdiği ve tatmin sağlamadığı noktalarda; ya da en azından bizim bu yoldaki izlenimlerimiz baskın hale geldiğinde târihe ihtirâzî ve itirâzî kayıtlar düşmeye başlıyoruz. Artık değer, dönüşüm süreçlerinde ihtiyaçlarımızdan çok fazlasını elde etmektir, ama bütün sorunlarıyla birlikte...

Artık değerın farkına varmamız oldukça geç bir dönemdir. Bu bir geç 18.Yüzyıl; ama daha ağırlıklı olarak 19.Yüzyıl kavramlaştırmasıdır. Daha öncesinde; üstelik binlerce yıl boyunca, artık değer târihi, basit bir düzeyde zenginleşme ve fakirleşmenin târihi olarak okunmuştu. Bu elbette ki yanlış bir okuma değildir. Sözkonusu okumanın sorunlu olduğu nokta; gösterdiklerinin sâdece daha derindeki bir sürecin yansımaları olmasıdır. Zenginlik ve fakirlik artık değerın fonksiyonudur. Birilerinin-târih boyunca bunların azınlıklar olduğunu herkes bilir- zenginleşmesi; diğerlerinin-bunların da çoğunluklar olduğu aşikârdır- fakirleşmesi pahasınadır. Ama bu okumayı

¹ Prof. Dr. Süleyman Seyfi ÖĞÜN, Maltepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve AB İngilizce Bölümü Öğretim Üyesi

derinleştirmek; zenginliklerin arttırılabilir ölçeklerde yeniden tanımlanmasını ifade eden ve her aşamasında zenginler ile fakirler arasındaki makasın biraz daha açıldığı refah süreçlerini daha bütünlüklü olarak dikkate almak gerekir.

Tekniğin, daha sonra da teknolojinin târihi insan hayatlarının daha konforlu daha uzun ve daha sağlıklı olması için atılan adımları inkâr edemeyeceğimiz bir şekilde önümüze koyar. Ama süreç başka bir açıdan muhasebeleştirilirse; hatırı sayılır aktiflerin (kazanımların) karşısında telâfisi her aşamada daha da zorlaşan pasifler (kayıplar) kendisini hissettirecektir. Târihi salt eşitsizlik açısından okumak ile salt refaha ermenin târihi olarak okumak, eş derecede sorunlu olan okumalardır. Daha kavrayışlı bir okuma, eşitsizliği refah, refahı da eşitsizlik üzerinden okumaktır. Şimdi böyle bir okumanın öğrettiklerini gözden geçirelim.

Artık değerın târihi, eşitsizlik makasında, büyük kütlelerin târihsel olarak etkinsizleştirilmesi ve kaybetmesi; oligark azınlıkların ise etkinliği ve kazançları itibâriyle muhasebeleştirilir. Bu muhasebeleştirme yanlış değildir. Ama sözkonusu eşitsizlik göstergelerini dikkatli kullanmak gereğini düşünüyorum. Çünkü, “artık değer” târihi itibâriyle bu göstergeleri de içine alıp yutan çok daha baskın bir karadelik-kavram olduğunu unutmamak gerekir. Bu kavram “yabancılaşma”dır. Özellikle oligarkların yozlaşması ve düşüklüğüne dair anlatılan Sodom ve Gomora tarzı hikâyelerin ortak olarak işâret ettiği husus, târihte kazanan ve kaybeden ayırımının nihayetinde çok yüzeysel bir ayırım olduğu ve kaybedişlerin toplu kaybedişler olduğudur. Toplu kaybedişlerin anlaşılması ilişkilerin de dikkate alınmasını gerektiriyor.

O halde soruyu şöyle de formüle edebiliriz: Kazananlar, kaybedenlerin gözünde nereye konumlandırılıp, nasıl anlamlandırılıyor? Eğer bu anlamlandırma başkaldırırken bile içeride bir yerlerde “öyle olma” özlemine içeriyorsa, karadelik ufukta gözüktü demektir. Spartaküs kaybedenlerdendi. Kendisi gibi kaybedenleri karizması etrafında örgütledi. Kazananların Roma’sına kafa tuttu. Az daha kazanıyordu. Son anda kaybetti. Kaybettiği için de kirlenmedi ve târihsel bir imgeye dönüşüp umudu temsil etmeye devam etti. Eğer kazansaydı; yani komuta ettiği eski kölelerden, kaybetmiş pleblerden oluşan ordusu Roma’yı dize getirseydi, yaşanacaklar muhtemelen tam bir felâket olacaktı. Çünkü Roma’ya başkaldıranlar, Roma’nın zenginliğine başkaldırmıyordu. İstedikleri uzağında tutuldukları bu zenginliği yağmalamaktı. Unutmamak gerekir ki, artık değerın târihi zaten yağmanın

târihidir. Bunun sâdece el değıştirmesi çok anlamlı değildir. Eğer Spartaküs kazansaydı, muhtemelen sâdece yağma el değıştirmiş olacaktı. Ve biz modernler yine muhtemelen bir yağma târihi olarak Roma târihini Spartaküs üzerinden okuyor olacaktık.

Yağma, artık değer târihinin başat özelliğidir. Zaman içinde kaba formlarının terk edilip, yağmanın daha meşru ince formlar üzerinden yapılandırıldığını görüyoruz. Meselâ yeniden-bölüşüm yağmanın sona erdirildiği uygar bir form olarak sunulur. Oysa görülmesi gereken yeniden bölüşümün, yağmanın târihinde sâdece ince bir ayarlama olduğudur. Zaten sorunlu olan yeniden-bölüşümü, parçası olduğu iç ve dış yağma olarak sönmümlendirebilmektir. Bunun mübâdeleyi yeniden tanımlamak ve yapılandırmakla ilgili olduğu görülecektir. Bu konu ise, yazının kapsama alanı dışında kaldığı için ilgili tespit ile yetinilecektir.

19.Yüzyıl, kapitalist mübâdele tarzının en üretken iddialarla tezâhür ettiği yüzyıldır. Bu öncelikle artık değerın târihinde bir devrimdir. Devrimdir; çünkü artık değer târihte görülmemiş ölçekte bir büyüme ivmesi kazanmıştır. Bu aynı zamanda toplumsal-sınıfsal olarak eşitsizliğin kapitalist girişimcilik (sermaye) ve işçi sınıfı (emek) arasında yeniden tanımlanmasıdır.

Büyük nüfusların mülksüzleştirilmesi, yerinden yurdundan edilip ücretli köle yığınlarına dönüştürülmesi 19.Yüzyılın alâmet-i fârikalarındandır. 19.Yüzyıl kapitalizminin vahşet ve sefâlet gibi dramatik kavramlarla anılması boşuna değildir. Sözkonusu ifadeler bizi, ücretlerin minimizasyonu; kârların maksimizasyonu olarak yapılandırılmış olan bir dünyanın dramıyla buluşturur. Tam da bu noktada işçi sınıfını bekleyen tercihler de şekillenmeye başlamıştır. Görmek gerekir ki, işçi sınıfı ideolojileri ona, ağır maliyetler doğuran çok yanlış tercihler yaptırmıştır.

Yanlışlardan ilki üretim fetişizmiyle ilişkilidir. Sermayenin fabrika-kışla arasında sıkıştırdığı işçi sınıfı üretim fetişizmine karşı direnebilecek miydi? Daha doğrusu böyle bir fetişizmi geriletme niyeti var mıydı? İşçi sınıfının “davası”nı teorize edenlerin kâhir ekseriyeti, başta Marx, bunu istemedi. Bu düşünürlerin gözünde bütün günahlarına rağmen kapitalizm büyük bir ilerlemeydi. Bu tespit, sözü edilen önderlerin pozitivizm tarafından ne kadar teslim alınmış olduklarını gösterir. (Nitekim, Adorno ve Horkheimer birlikte yazdıkları Aydınlanmanın Diyalektiği başlıklı kitaplarında, Marx'ın bu koşullanmasının yarattığı sıkıntıları çok çarpıcı bir şekilde ortaya koymuşlardır). Bu bakış hiç de sanıldığı kadar devrimci değildir. Tam tersine çok uzlaşmsal bir düşünüş örüntüsüdür. Bu uzlaşım, en başta reel sosya-

lizm tecrübelerini de bürokratik kapitalizmlere dönüştüren sapmayı vermiştir. Yakın zamanlar târihi ister merkez, ister yarı-merkez, isterse yeryüzünün çeperleri üzerinden bütün bir insanlığın üretim fetişizmine nasıl eklemelendirildiğini gösteriyor. İşçi sınıfı ideolojileri ma'alesef bu fetişizmi derinlemesine sorgulan düşünceleri ve değerlendirmeleri ka'ale almamış; hatta insafsızca küçümsemiştir.

İkinci kritik tercih noktası, kapitalist üretim fetişizminde, işçi sınıfının sâdece sermaye değil, aynı zamanda yedek işgücünün varlığı ile teslim alındığını görmekle alâkalıydı. Elbette herkes yedek işgücünün varlığından haberdardı. Ama bilinmeyen, târihsel olarak bu durumun, emeğin elini ne kadar zayıflattığı ile ilişkili yönleriydi. İşçi sınıfının mottosu haline gelmiş olan "üretimden gelen gücümüzü kullanalım" ifâdesi külliye yanlıştır. Çünkü yedek işgücünün var olduğu bir dünyada sâdece girişimcilerin üretimden gelen bir gücü vardır. İşçi sınıfının burada pozisyon sahibi olması, onun güç sahibi olduğu anlamına gelmez. Yine ma'alesef bu fark anlaşılammıştır. Anlaşılmadığı için de çok yanlış stratejik tercihlerde bulunulmuştur. (Taşeroncu kapitalizm bu yarayı iyice derinleştirdi. Umarız bu defa anlaşılır).

Üçüncü kritik nokta, fabrika-kışla sarmalına düşmektir. Marx savaşı geçici ve aşılması kaçınılmaz bir fenâlık olarak; Lenin ise düpedüz bir târihsel hesaplamanın kaçınılmaz evresi-fırsatı- olarak okudu. Her iki okumada sorunludur. Sâdece Rosa Luxemburg durumun vahametini anladı; üretim fetişizmi ile savaşa arasındaki döngüsel bağı, hatta rutinleşmeyi okudu. Bu okuma onun hayatına mâl olacaktı. Ne yazık ki, zikredilen gerçek yüzyıl kahramanının bütün uyarılarına rağmen işçi sınıfı Avrupa başta olmak üzere tulumunu çıkarıp üniformasını giydi.

Dördüncü kritik nokta ise üretim fetişizminin tüketim fetişizmiyle eşlendiği başka bir kritik aşamada işçi sınıfının içine düştüğü târihsel hatayla ilişkilidir. II. Toplu Savaş sonrası Keynesgil paradigmlar, fabrika ve kışla arasına ikinci bir durak olan agorayı eklemlediler. Burada dünya işbölümü de yeniden şekillendirildi. Merkez ülkeler için rutinleşme fabrika-agora, yarı-merkez ülkeler için ise fabrika-agora-kışla; çeperdekiler için ise kışla üzerinden okunmalıdır. İşçi sınıfı ideolojileri ma'alesef bu işbölümüne de fazla îtirâz etmemiştir. Yeniden-bölüşüm fırsatlarını değerlendirmiş; kaynaklarını fazlaca sorgulamadan maddi anlamda hayat koşullarını iyileştirmiş ama bu meyânda, siyâseten dünyayı değiştirme iddialarını kendi eliyle sönmülmüştür. Burada işçi sınıfının müşterileştirilmesiyle, etkinsizleştirilmesi arasındaki bağa dikkat etmek gerekir.

Neo-liberal ideoloji ile taçlandırılan yeni kapitalizm, Keynesçiliği tasfiye etti. Sermaye-emek ilişkisi merkez-kaç bir savrulmayla dağıtıldı. Sermaye en ucuz emeği kolladığı çeperele kaçtı. Üretimden boşalan kamusal alanlar hızla kültürelleştirildi ve tüketim alanları olarak tanımlandı. Merkez ve yarı-merkez ülkelerde işini ve Ren kapitalizminin ayrıcalıklarını kaybeden insanlar, kültürelleştirilmiş ve tüketime açılmış olan kamusal mekanlarda, kayıplarını yabancı düşmanlığı üzerinden telâfi etmeye çalışıyor.

Kamusal alanlarda tüketim sınırsız açılımlarıyla bütün bir insanlığın, bu arada da işçi sınıfının zihnini ve ruhunu sömürgeleştirmiş durumda. Tablo çok kötü. Üretim fetişizmi, tekno-manya ile destekli olarak bir tüketim fetişizmine eklenmiş durumda. Elbette bu süreç Keynesçilikle başladı. Ama onu da buharlaştırdı ve karşılıksız ve yaygın borçlanmalar üzerinden kendi kendisini maksimize eden bir başka sürece dönüştü. İşçi sınıfını burada bekleyen tarihsel imkânlar; eğer bunlar da ıskalanırsa içine çekileceği karadeliklerde işte bu süreçte yatıyor.

İşçi sınıfı ekonomi politik bir dünyadan pay alma iddiası geliştirdi. Burada, kısmen kendi direnişlerinin ödülü olarak, kısmen de sermayenin bazı stratejik tercihlerinden destek olarak refah toplumunun bir parçası haline geldi. Şimdi ise kazanımlarını elde tutabileceği koşulları da kaybediyor. O halde ne yapılmalı? Bu soru, hem yazının sınırlarını, hem de yazarın da haddini aşıyor. Ama şu kadarını söyleyebilirim: Artık bütün dezavantajlı gruplar proleteryaı oluşturuyor. Bu, eksik tüketicilerden oluşan dev bir tüketim proleteryasıdır. Bu proleteryanın, “tüketimden gelen bir gücü” olduğunu düşünenlerdenim. Eğer eski hatalarına yenisini eklemeyip; tuzaklara düşmeden bu gücü kullanabilirse, proleteryanın târihsel bir özne olma iddiasını yeniden ayağa kaldırması ve dünyayı değiştirmesi olasılığının her zaman olduğundan daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Tablonun kötü olması umutsuz olduğu anlamına gelmez. Umudu, işçi sınıfının, fabrika-kışla-agora arasında rutinleştirilmiş tekliflerinin dışında ne söyleyebileceği; söylediklerinin sorumluluğunu ne kadar taşıyabildiği ile ilişkili olarak konuşmak daha doğru olur. Oscar Wilde’ın dediği gibi; “Yaşayan görür”...